

Vogelstand en weersgesteldheid

Door D. M. de Vries

Tapult komt als doortrekker nog vaker voor dan als broedvogel

Foto: Hans Schouten

Onder de omstandigheden, die de samenstelling van de planten- en dierenwereld bewerkstelligen, neemt het weer een vooraanstaande plaats in. Niet alleen bepaalt het van neerslag afkomstige water te zamen met plantevoedende stoffen en structuur van de grond de bodemvruchtbaarheid, maar bovendien lest het de dorst der dieren en voorziet het in baad- en andere behoeften. De levende natuur verschilt dan ook opvallend bij uiteenlopende klimaten. Denke men aan die, welke bepalend zijn voor landschappen als tropisch regenwoud, savanne, woestijn, toendra en boreaal naaldbos. Waar wij het hier te lande mee moeten stellen, is een noordelijk zeeklimaat met zijn dikwerf moeilijk te

voorspellen weer. Die wisselvalligheid ervan, zowel in kort tijdsbestek als ook op langere termijn, is zo groot en belangwekkend, dat de weersgesteldheid bij ons dan ook een geliefd gespreksonderwerp uitmaakt. Gelukkig valt er gemiddeld ruimschoots vocht, voorwaarde voor goed grasland als belangrijke bron van welvaart en een rijke dierbare biomassa (Van de Bund, De Vries & De Vries-Smeenk 1969).

Uiteraard zijn in een zeeklimaat als het onze de temperaturen doorgaans gematigd met de zomers aan de koele en de winters aan de milde kant. Onze lage landen, enerzijds voordeel trekkend van de golfstroom met zijn lauwe winden, ligt evenwel aan de rand van het zo uitgestrekte Euraziatische vasteland, gekenmerkt door uiterste temperaturen. Daar krijgen we zo af en toe ook een staartje van mee. Onverwachts kan ons zo'n strenge winter als die van 1962 - '63 overrompelen of smaken wij het genot van een droge en warme zomer, zoals in 1959. Merkwaardigerwijs treden er echter ook tijdperken op met vaster weer in afwisseling met perioden, waarin de westcirculatie met het ons zo vertrouwde onstandvastige weer de dienst uitmaakt. Zo kwamen in het tijdsbestek van 1920 tot 1950 verhoudingsgewijs veel strenge winters en warme zomers voor, terwijl anderzijds de vijftiger en zestiger jaren over het algemeen vochtig

waren met daarmee samenhangend zachte winters en koele zomers. Dat leidde er toe, dat zelfs op de hoge gronden het bodemwater zo hoog gestegen was, dat zich op stuifzanden flinke plassen vormden en dennenbossen gingen verdrinken, zoals bij de overgang van boreaal naar atlanticum in het groot geschiedde. Bij de komst der jaren zeventig kregen we weer betere zomers, hoewel de winters tot nu toe opvallend zacht bleven. Met de zomers nog droger en warmer en de winters aangenamer, tot maxima van omstreeks 15°, zou men zich in het subtropische Middellandsezegebied wanen!

Vogelstand aan verandering onderhevig

Alles op de wereld is aan verandering onderhevig: dode en levende natuur zowel als denkbeelden. Het komt mij voor, dat het enige onveranderlijke is, dat de oerkracht zich in een oneindige wisseling van vormen en verschijnselen openbaart. Opgravingen spreken boekdelen over de wordingsgeschiedenis van al wat leeft en aanpassing lijkt de oecologische factor bij uitnemendheid. Dynamische geesten staan open voor veranderingen, raken er door geboeid. Hetgeen niet betekent, dat natuurliefhebbers onder hen achter zouden blijven in afschuw over al wat er zoal onnodig aan kostelijk schoons vernietigd wordt door hebzuchtige of kortzichtig denkende lieden. Aan het bestaan van een star evenwicht binnen levensgemeenschappen geloof ik nochtans niet. Zelfs in de natuur verlopen vele veranderingen daarin in een bepaalde richting, zulks in voortdurende wisselwerking met uitwendige omstandigheden. Daarbij kunnen gemeenschappen hun eigen graf graven, zoals bij aanslibbing, verlanding en hoogveenvorming. Zo er wel van evenwicht gesproken kan worden, dan is dit van schommelende aard onder invloed van het wisselende weer. Droogte of overvloedige neerslag, hitte of koude, afzonderlijk dan wel samengaand, missen hun uitwerking op plantengroei en dierenleven niet, vooral bij langer aanhouden ervan. Ondermeer is mij indertijd uit herhaald en grondig onderzoek van een aantal graslanden met gelijkblijvende behandelingswijze gebleken, dat na de opeenvolgende strenge oorlogswinters de alhier gewoonlijk overheersende vorstgevoelige grassoorten in hoeveelheidsverhouding stuivertje hadden gewisseld met soorten, die in het koudere en drogere noordoosten van Europa de scepter zwaaien. Maar al spoedig daarna was de grasmat weer als van ouds atlantisch samengesteld (De Vries 1943). Wat de vlinderstand betreft, zien wij, in herinnering aan die warme zomers van de jaren veertig (1947!), nog al die fraaie zuidergasten hier rondfladderen. Daarna, vooral in de natte zestiger jaren, lieten zij verstek gaan, totdat we hen in de laatste jaren, in het bijzonder in de jongste zonzomer, in beperkt aantal weer gewaar werden (De Vries en De Vries-Smeenk 1972).

Vogels afhankelijk van weersgesteldheid

Nu dan het belangrijkste aangaande de afhankelijkheid van onze vogelstand van de weersgesteldheid, het gehele jaar door bekeken. Gezien de grote verplaatsbaarheid van onze vliegende vrienden raakt die van de standvogels slechts het weer hier te lande. Daarentegen worden onze winter- en zomergasten in aantal ook beïnvloed door de weersgesteldheid elders. Met name voor de wintergasten is allereerst het weer tijdens het broeden ginds in het noorden tot oosten van belang. Moeten zij in een strenge winter nog verder zuidelijk uitwijken, dan krijgen zij, behalve met het weer aldaar, ook te maken met horden hen belagende vogelmoordenaars (De Vries 1973). Uiteraard geldt dit, vooral tijdens de trek, eveneens voor de zomergasten. Voor die vogels onder hen, die verder noordelijk broeden, speelt bovendien een rol, hoe het weer daar 's zomers uitvalt.

Vogeltellingen in een grasland

Door de geregelde vogeltellingen, meermalen in elke maand van het jaar verricht, bij weer of geen weer, sinds 1950 op een ronde van vijf kilometer gaans in een graslandgebied van de Gelderse Vallei, beschikken wij thans over een schat van gegevens betreffende de dynamiek van de vogelbevolking (De Vries 1972). Dit dan in hoofdzaak dank zij de opofferingen van mijn vrouw als volhardende medewerkster. Om te beginnen, valt er de tol van streng winterweer uit af te lezen. Zo decimeerde de droge koude uit de eerste maanden van 1954 de Waterhoentjes, pleisterend in ons Wageningse Binnenveld. Eveneens was het aantal terugkerende Kramsvogels daar in dat voorjaar bedroevend laag: in april slechts 7% van dat uit beide voorafgaande jaren. De barre sneeuwwinter van 1962 op '63 sloeg niet alleen voor de kikkers (De Vries en De Vries-Smeenk 1972) hard toe. Het hoogste aantal Kramsvogels, dat we er over februari tot en met april zagen, bedroeg in 1963 slechts 120 tegenover 660 en 306 in 1961 en 1962. In de reeks zachte winters daarna waren de hoogste maxima over dezelfde maanden in 1964, 1967 en 1973 weer hoog, onderscheidenlijk 1262, 1000 en 1056! Uiteraard is langdurige droogte ook allesbehalve best voor wormeters als Kievit, Merel, Kramsvogel en Koperwiek. Herinnert u zich uit de droge en warme zomer van 1959 nog die armzalige Kieviten op wegbermen en besproeide gazons? In ons telgebied viel het herfstmaximum aan pleisterende Kieviten voor 1958: 5595 toen terug tot 1750. Ook de er broedende Kieviten bleken teruggedaan na de droogte: in 1960 slechts gemiddeld 21 tegenover 31 in 1958 en 1959.

De Gekraagde Roodstaart gaat op vele plaatsen in ons land eveneens in aantal achteruit
Foto: Hans Schouten

De onrustbarende achterultgang van de Grasmus is een vaststaand feit Foto: Hans Schouten

Insekten- en zaadeters kunnen daarentegen voordeel trekken uit dergelijke zomers. Bijvoorbeeld nam de Patrijs in 1959 sterk in aantal toe: maxima over herfst en voorwinter in 1959 en 1960 respectievelijk 65 en 40 tegenover 19 en 20 in 1958 en 1961.

Vogelstand in het Wageningse Binnenveld

Beschouwen we aan het eind van dit stukje, hoe de vogelstand er thans voorstaat in dit in de oorlogsjaren verbeterde en later niet wezenlijk meer veranderde graslandgebied. Vergelijken we daartoe gemiddelde aantallen over de jaren zeventig met de normalen over de vijftiger jaren. Gelukkig geeft de winterse bevolking aan standvogels en wintergasten een rooskleurig beeld. In november, wanneer de grote najaarstrek beëindigd en de winter meest nog moet starten, bedraagt het aantal aangetroffen vogels, ongeacht de soort, tegenwoordig driemaal en het aantal vogelsoorten anderhalf maal zoveel als in de jaren vijftig. Minstens verdubbeld blijken daar sindsdien in afdalende volgorde van toeneming: Kokmeeuw, Stormmeeuw, Goudplevier, Wintertaling, Watersnip, Houtduif, Koperwiek, Merel, Zwarte Kraai, Sperwer, Kievit, Kauw, Wilde Eend, Kramsvogel, Ekster en Torenvalk.

Minder soorten kregen in die tijd een grote klap: Geelgors, Bonte Kraai, Graspieper, Slechtvalk en Steenuil. Over de vogelstand in broedmaand mei valt echter minder te juichen. Het aantal waargenomen vogelsoorten ligt gemiddeld weliswaar 1,2 maal zo hoog, maar tegenover de toegenomen soorten staan andere, die wij node missen. Weer minstens verdub-

beld in aantal zijn in afnemende volgorde: Merel, Wilde Eend, Huiszwaluw, Houtduif, Witte Kwikstaart, Zwarte Kraai, Roodborsttapuit, Scholekster, Ringmus, Boerenzwaluw en Spreeuw. Bedenklijk afgenomen blijken daarentegen Geelgors, Gele Kwikstaart, Kempphaan en Paapje, die als broedvogel verdwenen, en verder Watersnip, Grasmus en Graspieper.

Gevolgtrekkingen

Besluiten we met enkele gevolgtrekkingen. Kennelijk hebben wintergasten en standvogels ondermeer voordeel getrokken van de vele zachte winters, van vogelbeschermingsmaatregelen hier en verder noordelijk, en wat in het bijzonder de alleseters aangaat, van het in onze welvaartstaat gebruikelijke wegwerpen van voedsel. De natte en koele zomers, vooral die van de jaren zestig, zullen ongetwijfeld laat komende insekteneters geschaad hebben. Dat geldt ook voor zaadeters, die voor de jongen op insekten aangewezen zijn, waarbij we vooral denken aan die, welke beter thuis zijn in drogere gebieden, zoals Geelgors, Grauwe Gors en Patrijs. Daarnaast mag zeker niet voorbij gezien worden aan de nadelige invloed van het gebruik van scheikundige bestrijdingsmiddelen, bovenal in boomgaarden en op bouwland, en de afslachting door jagers en vogelvangsters in het zuiden. Maar er is nog meer! Terwijl soorten als Witte Kwikstaart, Roodborsttapuit, Tapuit, Tjiftjaf, Huis- en Boerenzwaluw in hun verblijftijd van voor- en najaar in de zonzomer van 1973 goed voor den dag kwamen, volhardden nochtans Grasmus, Paapje, Gele Kwikstaart en Tortelduif in hun afgang. Voor de Grasmus is dit verklaard door de ontstellende droogte van de laatste jaren in het savanne- en struikgebied ten zuiden van de Sahara, alwaar 300.000 km² woestijn bijgekomen is (Westra 1973). Waarom zou zulks ook niet een aannemelijke verklaring kunnen bieden voor het uitblijven van herstel voor de overige hier genoemde soorten, die daar eveneens plegen te overwinteren. Er kunnen nog wel andere ongeluksvogels aan toegevoegd worden, zoals Nachtegaal en Grauwe Klauwier, welke niet in ons telgebied voorkomen.

● Prof. dr. D. M. de Vries, Bretagnesingel 27, Heteren Gld.

LITTERATUUR:

- Bund, C. F. van de, D. M. de Vries en G. de Vries-Smeenk (1969):** Biosociologisch onderzoek betreffende de vogelstand en hoeveelheid ongewervelde dieren. De Levende Natuur 72: 279 - 284.
- Vries, D. M. de (1943):** Grasland en weersgesteldheid. Landbouwkundig Tijdschrift 55: 268 - 274.
- Vries, D. M. de (1972):** Veranderingen in de vogelstand van een graslandgebied gedurende twintig jaren. Landbouwkundig Tijdschrift 84: 15 - 24.
- Vries, D. M. de (1973):** Vogelverschrikkingen. De Levende Natuur 76: 79 - 101.
- Vries, D. M. de en G. de Vries-Smeenk (1972):** Kwade omstandigheden voor ons kikkervolk. De Levende Natuur 75: 97 - 100.
- Vries, D. M. de en G. de Vries-Smeenk (1973):** Kapellenjaar 1969 overtroffen door voorbije zonzomer. De Levende Natuur 76: 233 - 238.
- Westra, D. (1973):** Nogmaals de achteruitgang van de Grasmus en de Gekraagde Roodstaart. Vanellus 26: 223 - 224.

'Er zijn maar weinig vogels, waarop wij zoo trotsch kunnen zijn als op onze Kluut, en dat wel om verschillende redenen. Moet dan niet elke Kluut als een kostbaar nationaal bezit worden beschouwd? En is het noodeloos doden, ook maar van één enkelen Kluut, niet als vandalisme te beschouwen?'

J. Drijver (1924) in het Jaarboek (1898 - 1923) van de Nederlandsche Vereeniging tot Bescherming van Vogels, pag. 152.